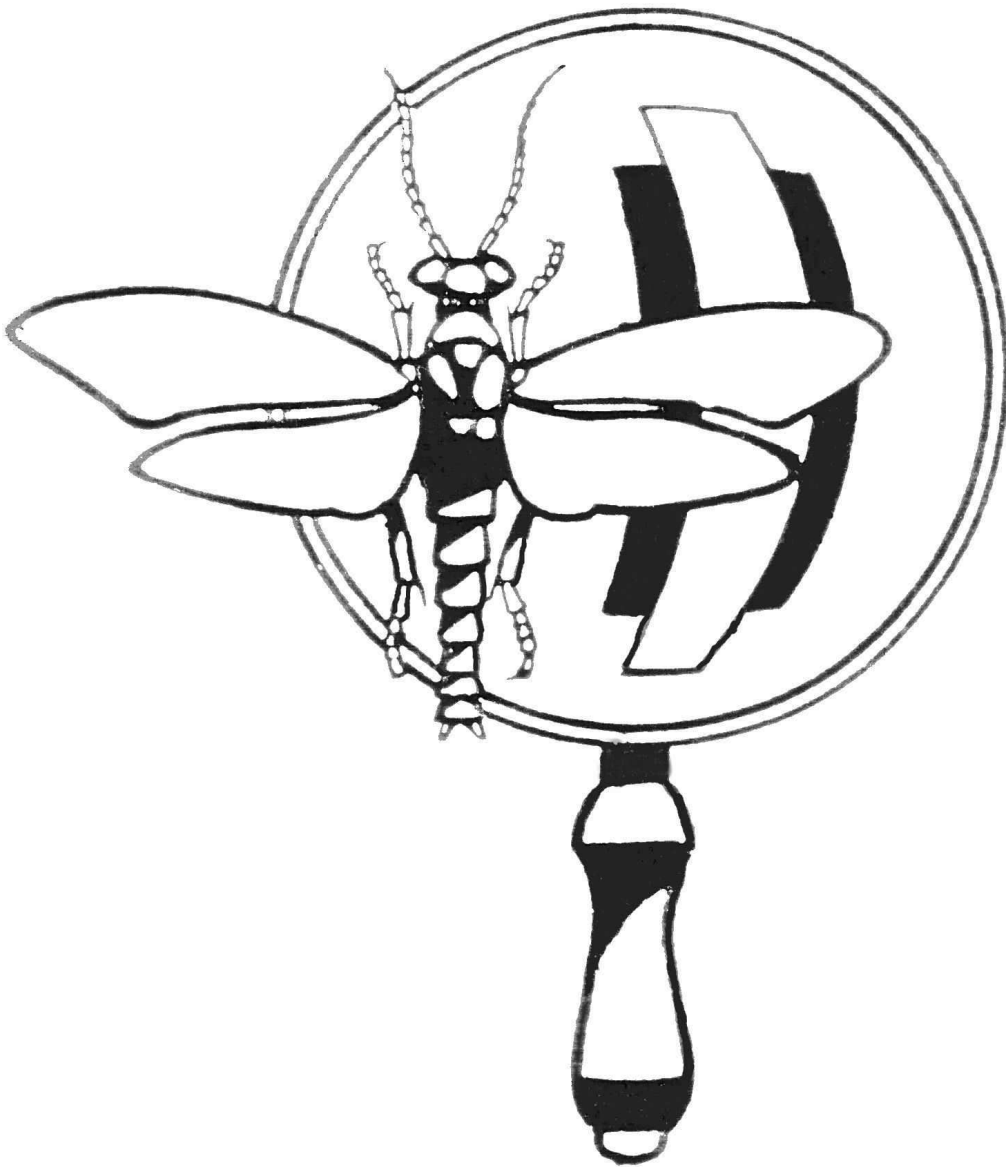

Veelpoot

Landelijke insectenwerkgroep van de KNNV

KNNV
vereniging
voor veldbiologie

Jaargang 20, nummer 2, december 2009

ISSN1386-9965

Bestuur Landelijke Insecten Werkgroep, KNNV

Voorzitter/secretaris

Arjan van der Veen
Karveel 51-61
8242 XE Lelystad
0320-246631
avdveen@cuci.nl

Penningmeester

Hans Ouwendijk
Schakelweg 110
3192 JN Hoogvliet
010-4384267
j.ouwendijk1@kpnplanet.nl

Redactie Veelpoot

VACANT!

Kamporganisator

Koos van Brakel
Stromenlaan 80
3448 CH Woerden
0348-417032
koosvanbrakel@hetnet.nl

Assessor

Henk Pijpers
Nassastraat 10
9422 GS Smilde
0592-414411
hcpijpers@hetnet.nl

Weekendkok

VACANT!

Beste lezers

Louis Boumans

Ik sta op het punt om naar Noorwegen te vertrekken, als alles goed gaat voor een periode van vier jaar. Ik krijg daar de kans fylogenetisch en biogeografisch onderzoek te doen aan om waterinsecten; vooral steenvliegen en haften maar wellicht kan ik er wat dipteren tussenfrommelen. Een vrij plotselinge ontwikkeling die allerlei consequenties heeft voor mij en mijn tweepersoons gezin.

Dit heeft ook gevolgen voor de LIW. Omdat ik in Oslo ga wonen zal ik minder vaak deelnemen aan de LIW-weekenden, al hoop ik daar zo nu en dan gelegenheid toe te hebben, en dus minder bij de werkgroep betrokken zijn. Dit is een mooie aanleiding om de redactie van de *Veelpoot* over te dragen, mits iemand dit wil overnemen.

Indien geen nieuwe redacteur gevonden wordt, stel ik het volgende voor: De *Veelpoot* wordt beperkt tot een nieuwsbrief met de aankondigingen van de twee jaarlijkse weekenden en andere huishoudelijke mededelingen.

Het meeste werk aan de *Veelpoot* betreft de presentatie van de waarneminggegevens. De deelnemers die deze gegevens aanleveren doen dit ieder op een eigen manier. Het is erg lastig om de diverse tabellen en spreadsheets op een enigszins geharmoniseerde manier op papier te presenteren. Bovendien – ik zeg dat al een tijdje – is de manier van publiceren in de *Veelpoot* achterhaald, wat het werk minder bevredigend maakt. Er zijn nu zoveel mooie online databestanden, die voor een groot publiek makkelijk te doorzoeken zijn en allerlei handige toepassingen hebben. Het belangrijkste voordeel van waarneming.nl en telmee.nl is dat de waarnemingen van onze LIW weekenden desverkiezend¹ direct geïntegreerd kunnen worden met andere waarnemingen. Vervolgens kun je vrij gemakkelijk vanuit de website diverse overzichten genereren en eventueel op papier publiceren.

Niemand heeft zin om haar gegevens twee keer in te voeren, zowel in een eigen programma als in een online databestand. Gelukkig werken op dit moment de technische mannen achter waarneming.nl en achter het entomologisch databaseprogramma Klasse aan het verbeteren van de uitwisseling tussen verschillende bestandsformaten. Kortom: hier gloort een gouden toekomst voor de LIW-data!

Hartelijke groet, en tot ziens!

1. Dit archaïsche woord kwam ik tegen in een ongedateerd Margriet kookboek, en ik wilde het zelf ook eens gebruiken...

Van de secretaris

Arjan van der Veen

Zo uit het raam kijkend zie ik een witte wereld. Weinig insectenleven meer te bekennen. Een paar weken geleden waren de wintermuggen nog volop actief. We kunnen weer terugkijken op leuke weekenden, al was het in Bakkeveen in het voorjaar wel erg nat. In Berkel-Enschot was het weer een stuk beter, helaas bleek de accommodatie niet te zijn wat we ervan verwacht hadden. Ben benieuwd hoe het in het voorjaar in Brabant is. We zijn dan ongeveer 50 km van de locatie van het najaarsweekend van dit jaar af. Koos en Willem zijn er alvast wezen kijken en het is een mooi en ruim kamphuis. Daarvoor hoef je dus niet weg te blijven. In ieder geval wil ik iedereen een goed 2010 toewensen, met veel insecten.

We hebben op dit moment 83 leden, dat zijn er 2 minder dan vorig jaar. Helaas hebben we 2 leden moeten royeren wegens niet betalen. Nog een verzoek aan iedereen, betaal spontaan je contributie aan de penningmeester, zodat hij zijn tijd aan insecten kan besteden in plaats van *Pecunia*.

Ik wil bij deze ons nieuwe lid Alie van Nijendaal hartelijk welkom heten.

Nieuwe leden:

A. van Nijendaal-Postma

Beëindiging lidmaatschap per 1 januari 2010:

T. Jongen

A. Masseur

H. de Valk

Van de penningmeester

Hans Ouwendijk

Contributies

Ook voor het jaar 2010 dient weer de jaarlijkse contributie van € 7,00 betaald te worden. De volgende achttien leden hebben dat naar peildatum 31 december 2009 inmiddels gedaan:

Badda Beijne-Nierop
Hommo Edzes
Martijn Fliervoet
Margriet Hartman
Matthijs van Hoorn
Chris van Houdt
Jacques Huijps
Maurice Jansen
Bêr Jeucken

Wim Klein
Peter Megens
Harry Pijfers
Henk Pijpers
Els Prins
Arjan van der Veen
André Vrijens
Bé van der Wal
Pierre van der Wielen

Namens het bestuur verzoek ik dan ook de leden, die nog niet hebben betaald, de contributie LIW 2010 ad € 7,00 alsnog vóór 1 maart 2010 over te maken op de ING-betaalrekeningnummer 8775970 t.n.v. J.M. Ouwendijk, Schakelweg 110 te 3192 JN Hoogvliet RT onder vermelding van “contributie LIW 2010”.

Ik hoop, dat u aan dit verzoek wilt voldoen. Dit bespaart mij tijd en kosten om achter die leden aan te zitten om hun contributie alsnog te voldoen. Bij voorbaat mijn dank voor uw welwillende medewerking.

Financieel overzicht LIW 2009

Ontvangsten		Uitgaven	
Beginsaldo ING betaalrekening	1.546,38	Veelpoot 2008-2	189,51
Beginsaldo ING plusrekening	1.825,04	Veelpoot 2009-1	166,60
Contributie lid 2008	105,00	Voorjaarskamp 2009	422,40
Contributie lid 2009	483,00	Najaarskamp 2009	543,07
Contributie lid 2010	126,00	Voorjaarskamp 2010	227,50
Contributie lid 2011	14,00	Bestuurskosten	17,60
Voorjaarskamp 2009	693,00	Kosten basispakket ING	3,10
Najaarskamp 2009	561,00	Aanschaffingen	554,00
Giften	40,25	Eindsaldo ING betaalrekening	786,85
Rente ING plusrekening	16,96	Eindsaldo ING plusrekening	2.500,00
Totaaltelling	5.410,63	Totaaltelling	5.410,63

Toelichting:

- Bestuurskosten bestaan uitsluitend uit portokosten voor zowel de aanmaningen 2008 als die van 2009.
- Uitgaven voorjaarskamp 2010 betreft een gedane aanbetaling op de accommodatie.

Begroting LIW 2010

Ontvangsten		Uitgaven	
Beginsaldo ING betaalrekening	786,85	Veelpoot 2009-2	185,00
Beginsaldo ING plusrekening	2500,00	Veelpoot 2010-1	185,00
Contributie lid 2010	448,00	Voorjaarskamp 2010	750,00
Contributie hg-lid 2010	3,50	Najaarskamp 2010	700,00
Voorjaarskamp 2010	825,00	Bestuurskosten/onvoorzien	67,60
Najaarskamp 2010	660,00	Kosten basispakket ING	12,40
Giften, renten, e.d.	46,65	Eindsaldo ING betaalrekening	870,00
Totaaltelling	5.270,00	Eindsaldo ING plusrekening	2.500,00
		Totaaltelling	5.270,00

Toelichting:

- Bij de begroting 2010 ben ik ervan uitgegaan, dat ieder lid zijn verplichting tot contributiebetaling in 2010 zal nakomen.
- De deelnemersbijdrage voor de kampen in 2010 blijft gehandhaafd op € 33.
- Deelnemers voorjaarskamp 2010 te Netersel (N-Br) geschat op 25 personen en de kosten zijn geschat.
- Deelnemers najaarskamp 2010 geschat op 20 personen en de kosten zijn geschat, omdat ik nog geen verdere gegevens over het kamp heb.

Voorjaarkamp vrijdag 7 t/m zondag 9 mei 2010 te Netersel

Koos van Brakel

Na de toch wel erg pover te noemen accommodatie in Berkel-Enschot gaan we in mei naar een kampeerboerderij met meer luxe. Toen we vorig jaar augustus in Berkel-Enschot de accommodatie zagen besloten Willem Swart en ik in Netersel eerst maar eens te gaan kijken. Hoewel “De Tureluur” er op de website goed uitzag, wilde ik het toch met eigen ogen zien. Netersel was tenslotte maar ruim 25 km van Berkel-Enschot verwijderd...

En het is een prachtaccommodatie! We kunnen er met 56 personen terecht in vier slaapzalen, twee sanitaire ruimtes en zelfs een extra sanitaire voorziening voor minder validen, een recreatieruimte met een gezellige zithoek en een uitstekend ingerichte keuken.

“De Tureluur” ligt ten zuidoosten van Tilburg, tussen Hilvarenbeek en Reusel vlakbij de Belgische grens en niet ver van Westelbeers, waar we in 1999 zijn geweest.

Er zijn in de omgeving voldoende gebieden waaruit we kunnen kiezen, zoals: de Neterselsche Heide, het Beleven en het Dal van de Reusel, het Landgoed De Utrecht, het Dal van de Grote Beerze, de Beemden en Beersbroek, de Catierheide en de Landschotse Heide.

Voor een overzicht van waarnemingen in de gebieden kijk op www.waarneming.nl , klik via 'Overzichten' op 'Gebieden', vul de naam en provincie, OK en klik nogmaals op de naam en alle waarnemingen van dat gebied verschijnen in chronologische volgorde.

Het adres is:

Fam. Michiels

Latestraat 17

5534 AM Netersel

www.michiels.nl/tureluur.

Aanmeldingen voor het komende weekeinde bij:

Arjan van der Veen: tel. 0320-246631 of avdveen@cuci.nl

Koos van Brakel: tel. 0348-417032 of koosvanbrakel@hetnet.nl

Zomerkamp vrijdag 20 t/m zondag 22 augustus 2010 te Netersel

Koos van Brakel

Mijn wens is altijd geweest om zowel in het voorjaar als in de zomer naar dezelfde accommodatie te gaan. Na een paar telefoontjes en mailtjes wist ik al snel dat ik niet de enige was die dit een goed idee vond. Gelukkig konden we nog een keer terecht in “De Tureluur” en wel één week eerder dan normaal. Dus noteer alvast in je agenda: LIW Netersel vrijdag 20 augustus t/m zondag 22 augustus 2010. Zo kunnen we een paar gebiedjes twee maal bezoeken.

Voor verdere informatie verwijs ik je uiteraard naar de aankondiging van het meikamp.

Koos van Brakel

Aanmeldingen voor het augustus weekeinde bij:

Arjan van der Veen: tel. 0320-246631 of avdveen@cuci.nl

Koos van Brakel: tel. 0348-417032 of koosvanbrakel@hetnet.nl

Wespen en Bijen Loonse en Drunense Duinen zomer 2009

Jan Smit

Chr = Chrysididae, Cra = Crabronidae, Eum = Eumeninae (horen onder Vespidae),
Mut = Mutillidae, Pom = Pompilidae, Sph = Sphecidae, Ves = Vespidae; Api =
Apidae

Loonse en Drunense Duinen (AC 137,9-405,9), 28 viii 2009

Chr	<i>Hedychrum</i>	<i>nobile</i>	m	1
Chr	<i>Hedychrum</i>	<i>nobile</i>	v	1
Cra	<i>Cerceris</i>	<i>arenaria</i>	m	2
Cra	<i>Mellinus</i>	<i>arvensis</i>	v	1
Pom	<i>Cryptocheilus</i>	<i>notatus</i>	v	1
Pom	<i>Pompilus</i>	<i>cinereus</i>	v	1
Pom	<i>Pompilus</i>	<i>cinereus</i>	v	1
Sph	<i>Ammophila</i>	<i>pubescens</i>	v	1
Api	<i>Andrena</i>	<i>fuscipes</i>	m	1
Api	<i>Bombus</i>	<i>pascuorum</i>	w	1
Api	<i>Colletes</i>	<i>succinctus</i>	m	1
Api	<i>Colletes</i>	<i>succinctus</i>	v	1
Api	<i>Dasygaster</i>	<i>altercator</i>	v	1
Api	<i>Epeolus</i>	<i>cruciger</i>	v	1

Loonse en Drunense Duinen (AC 135,5-405,5), 29 viii 2009

Cra	<i>Crossocerus</i>	<i>cetratus</i>	m	2
Cra	<i>Crossocerus</i>	<i>exiguus</i>	m	1
Cra	<i>Crossocerus</i>	<i>palmipes</i>	v	1
Cra	<i>Crossocerus</i>	<i>palmipes</i>	m	1
Cra	<i>Crossocerus</i>	<i>wesmaeli</i>	m	9
Cra	<i>Crossocerus</i>	<i>wesmaeli</i>	v	2
Cra	<i>Mellinus</i>	<i>arvensis</i>	m	4
Cra	<i>Pemphredon</i>	<i>inornata</i>	m	1
Cra	<i>Pemphredon</i>	<i>lugubris</i>	v	3
Cra	<i>Pemphredon</i>	<i>lugubris</i>	m	1
Cra	<i>Rhopalum</i>	<i>clavipes</i>	v	1
Cra	<i>Trypoxylon</i>	<i>medium</i>	v	1
Eum	<i>Ancistrocerus</i>	<i>nigricornis</i>	m	2
Mut	<i>Myrmosa</i>	<i>atra</i>	v	1
Pom	<i>Pompilus</i>	<i>cinereus</i>	v	1
Sph	<i>Ammophila</i>	<i>sabulosa</i>	v	1
Ves	<i>Vespula</i>	<i>vulgaris</i>	w	1
Api	<i>Andrena</i>	<i>fuscipes</i>	v	1
Api	<i>Colletes</i>	<i>succinctus</i>	v	1
Api	<i>Epeolus</i>	<i>cruciger</i>	v	2

Libellenwaarnemingen zomerkamp 2009

Anne Hueber

Valkenswaard, De Plateaux (AC 157,13-363,86), 28-viii-2009

<i>Sympetrum depressiusculum</i>	Kempense Heidelibel	1	man
<i>Aeshna mixta</i>	Paardenbijter	7	onbekend
<i>Orthetrum coerulescens</i>	Beekoeverlibel	3	man
<i>Ceriagrion tenellum</i>	Koraaljuffer	3	onbekend
<i>Enallagma cyathigerum</i>	Watersnuffel	8	onbekend
<i>Lestes sponsa</i>	Gewone Pantserjuffer	3	onbekend
<i>Lestes virens</i>	Tengere Pantserjuffer	1	man
<i>Lestes viridis</i>	Houtpantserjuffer	2	onbekend
<i>Sympetrum danae</i>	Zwarte Heidelibel	12	onbekend
<i>Sympetrum vulgatum</i>	Steenrode Heidelibel	1	man
<i>Sympetrum striolatum</i>	Bruinrode Heidelibel	1	man

Oisterwijk, Oisterwijkse Bossen en Vennen, (AC 143,54-398,01), 29-viii-2009

<i>Orthetrum cancellatum</i>	Gewone Oeverlibel	1	vrouw
<i>Anax imperator</i>	Grote Keizerlibel	1	man
<i>Sympetrum striolatum</i>	Bruinrode Heidelibel	2	vrouw
<i>Sympetrum sanguineum</i>	Bloedrode Heidelibel	90	onbekend
<i>Sympetrum vulgatum</i>	Steenrode Heidelibel	3	onbekend
<i>Aeshna mixta</i>	Paardenbijter	4	onbekend
<i>Enallagma cyathigerum</i>	Watersnuffel	110	onbekend
<i>Lestes viridis</i>	Houtpantserjuffer	22	onbekend
<i>Ceriagrion tenellum</i>	Koraaljuffer	4	onbekend
<i>Lestes sponsa</i>	Gewone Pantserjuffer	3	onbekend

Tilburg, De Brand (AC 138,06-404,46), 30-viii-2009

<i>Enallagma cyathigerum</i>	Watersnuffel	6	onbekend
<i>Calopteryx splendens</i>	Weidebeekjuffer	1	man
<i>Lestes viridis</i>	Houtpantserjuffer	15	onbekend
<i>Sympetrum sanguineum</i>	Bloedrode Heidelibel	10	onbekend
<i>Aeshna mixta</i>	Paardenbijter	8	onbekend
<i>Ischnura elegans</i>	Lantaarntje	6	onbekend
<i>Lestes virens</i>	Tengere Pantserjuffer	1	man

Waarnemingen diptera rond Berkel-Enschot zomer 2009

Louis Boumans en André Vrijens

Dit jaar heeft Louis voor het eerst ook wat motmuggen (Psychodidae) verzameld en gedetermineerd, een groep muggen die tot nu toe in Nederland weinig aandacht heeft gekregen. In de malaiseval die op het terrein van de kampeerboerderij was opgesteld zaten drie exemplaren van drie algemene soorten. De soort *Psychoda surcoufi* ontbreekt nog op de Nederlandse soortenlijst, maar moet algemeen zijn. In het artikeltje hierover in NFM (Boumans 2009) ontbreekt deze vindplaats in Berkel-Enschot.

**Berkel-Enschot, Durendaelweg 87, 28.viii.2009 (138.9-400.4) terrein
kampgebouw**

langpootmuggen

Tipula oleracea L., 1758 2 vrouw

Tipula paludosa Meig., 1830 5Man

**Berkel-Enschot, Durendaelweg 87, 29.viii.2009 (138.9-400.4) malaiseval
roofvliegen**

Machimus atricapillus (Fall., 1814) 1 man

lonchopteridae

Lonchoptera bifurcata (Fall., 1810) 1 vrouw

motmuggen

Psychoda trinodulosa Tonnoir, 1922 1 vrouw

Psychoda surcoufi Tonnoir, 1922 1 vrouw

Tinearia alternata (Say, 1824) 1 vrouw

langpootmuggen

Tipula oleracea L., 1758 1 vrouw

Tipula paludosa Meig., 1830 3 man

Tilburg, De Brand, 29.viii.2009 (137.1-403.3)

motmuggen

Boreoclytocerus ocellaris (Meig., 1804) 1 man

langpootmuggen

Tipula fulvipennis Deg., 1776 1 vrouw

Prionocera cf turcica (F., 1787) 1 man

Tilburg, De Strijdhoeft, 29.viii.2009 (137.5-403.5)

motmuggen

Boreoclytocerus ocellaris (Meig., 1804) 1 man*Pneumia cf. trivialis* (Eaton, 1893) 1 man**Tilburg, Loonse & Drunense Duinen, 29.viii.2009 (135.5-405.7)**

langpootmuggen

Nephrotoma scurra (Meig., 1818) 3 vrouw 5 man*Tipula oleracea* L., 1758 1 vrouw**Riel (Goirle) 30.viii.2009 (129.2-390.7)**

galmuggen

Obolodiplosis robiniae 20 gallen in *Robinia***Riel (Goirle), Regte Heide 30.viii.2009 (129.5-390.8) heide**

langpootmuggen

Nephrotoma scurra (Meig., 1818) 1 man**Riel (Goirle), Regte Heide 30.viii.2009 (129.4-390.7) vochtig weiland bij beek**

langpootmuggen

Tipula lateralis Meig., 1804 1 man*Tipula oleracea* L., 1758 1 man*Tipula paludosa* Meig., 1830 1 vrouw 100 man**Literatuur**

Boumans, L. (2009). *Psychoda surcoufi*, een motmug van compost, nieuw voor Nederland (Diptera: Psychodidae). *Nederlandse Faunistische Mededelingen* **31**: 11-16.

Kakkerlakken van noord-midden Noord-Brabant

Wijnand R.B. Heitmans

Het LIW-nazomerweekend vond het afgelopen jaar plaats in het Noord-Brabantse Berkel-Enschot ten noorden van Oisterwijk (28 t/m 30 augustus 2009). Voor mij vormde deze standplaats de ideale uitvalsbasis om de zandgronden tussen 's-Hertogenbosch, Tilburg en Boxtel te (her)inventariseren op het voorkomen van inheemse kakkerlakken in het kader van het project Kakkerlakken van Nederland en Vlaanderen. De gebieden die bezocht werden ten noorden van Berkel-Enschot waren van west naar oost:

Landgoed De Mast, De Zandlei, heidebos langs de Udenhoutse Weg, Kraanvensche Heide, Loonse Duinen, Roestelberg, Drunense Heide, Drunense Zand/Hooge Heide, heidebosrestant Helvoirtse Heide inclusief Distelbergse Zand en heidebos langs de Loonse Baan, De IJzeren Man/ Lunettenkazerne/Vughtse Heide en ten zuiden van Berkel-Enschot:

Landgoed Terbraakloop e.o., Oude Hondenberg, Oisterwijkse Bossen en Vennen sensu lato en de Kampinasche Heiden en Bossen.

Van deze gebieden zijn de Oisterwijkse Heiden en Bossen, Lunettenkazerne/Vughtse Heide en De Mast eerder door mij in resp. 2000, 2005 en 2006 geïnterpreteerd. Het Drunense Zand/Hooge Heide, Oisterwijkse Bossen en Vennen en de Kampina zijn in verschillende jaren ook door andere waarnemers bezocht.

Buiten de zandgebieden komen geen kakkerlakken voor (Ciliberti et al., 2009). Ook in de gebieden die sterk veranderd of aangetast zijn door urbanisatie of door velerlei agrarische activiteiten zijn de kakkerlakken meestal verdwenen. Vandaar dat kakkerlakken heden ten dage voornamelijk worden gevonden in de door verschillende, landelijke en provinciale beheersorganisaties beschermde gebieden, inclusief Nationale Parken en (voormalige) militaire terreinen.

Bij eerdere onderzoeken is de boskakkerlak (*Ectobius sylvestris*) geregistreerd uit het Drunense Zand/Hooge Heide, Oisterwijkse Heiden en Bossen en de Kampina. De boskakkerlak geeft sterk de voorkeur aan voedsel- en kalkarme zandgronden en houdt zich bij voorkeur op in bos- en heideranden en langs taluds en (zand)paden. De heidekakkerlak (*Capraiellus panzeri*) is eerder wel waargenomen in de Helvoirtse Heide (Distelbergse Zand, voorheen een militair gebied) en de Kampina. De soort is gebonden aan open zandgronden, zoals zandheides, kust- en rivierduinen, stuifzanden, heischrale zandgronden etc. Het dichtgroeien van open gebieden wordt door de heidekakkerlak slecht verdragen. In het binnenland is hij daarom op menige plaats sterk achteruitgegaan of plaatselijk misschien wel verdwenen. Omdat kakkerlakken bij uitstek tot de cryptofauna behoren is een

getalsmatige achteruitgang lastig vast te stellen, tenzij zij een aantal jaren achtereenvolgend kunnen worden gemonitord.

De andere twee inheemse kakkerlakken, de noordse kakkerlak (*E. lapponicus*) en de bleke kakkerlak (*E. pallidus*), zijn uit de genoemde gebieden niet bekend.

Inventarisatie en determinatie

Kakkerlakken leven zowel op de bodem tussen (eiken)bladstrooisel of graspollen, bijvoorbeeld van helm of pijpenstrootje, als in stuiken en bomen. Overdag houden zij zich op in warme, windluwe habitats. Als nachtdieren verplaatsen zij zich 's nachts op zoek naar voedsel. Volwassen mannen gaan in juni (*Ectobius*) en juli-augustus (*Capraiellus*) ook overdag op zoek naar vrouwtjes. Kakkerlakken zijn het snelst te inventariseren via klopmonsters: door met een stok op takken van bomen te kloppen met een insectennet eronder om de dieren op te vangen. Alle inheemse kakkerlakken hebben een sterke voorkeur voor grove den (*Pinus sylvestris*) en veel minder voor exotische dennen en zomereik (*Quercus robur*); andere bomen hebben een nog veel lagere prioriteit (Heitmans en Boer, 2006). Ook slepen met een net door de vegetatie kan succesvol zijn, vooral voor het vangen van volwassen exemplaren die zich soms in lage kruidvegetatie kunnen ophouden. Andere methoden, zoals het zetten van potvallen of pyramidevallen, buisjes met een geurende, zoete oplossing (bijv. vruchtenwijn) en het gebruik van malaisevallen, zijn weliswaar tijdrovend, maar kunnen succesvol zijn mits zij minstens een week kunnen blijven staan.

Volwassen kakkerlakken kunnen worden gedetermineerd met Kruseman (1979). Omdat er vaak onvolwassen stadia worden waargenomen is het van groot belang een sleutel te gebruiken voor de nimfen (Heitmans, (nog) niet gepubliceerd).

Resultaten

In figuren 1 en 2 staan de resultaten geplote van de vondsten in 2009 en die uit in eerdere periode van 1957 tot 2007. Van de 42 bemonsterde km-hokken in 2009 zijn er in totaal tien nieuwe vindplaatsen voor de boskakkerlak gevonden en twee voor de heidekakkerlak. Andere soorten kakkerlakken zijn niet gevonden. In de hokken waar geen kakkerlakken werden waargenomen zijn vaak op verschillende plaatsen meerdere klopmonsters uitgevoerd om er zeker van te zijn dat incidentele 'bad luck' kon worden uitgesloten. Alle successen kwamen van klopmonsters; sleepmonsters leverden dit maal geen positieve resultaten op.

Evaluatie

De tien nieuwe vindplaatsen van de boskakkerlak grenzen zonder uitzondering aan locaties met eerdere waarnemingen (fig. 1). De soort is landelijk gezien (naar het aantal bezette km-hokken) veruit de algemeenste kakkerlak. De nieuwe vondsten duiden op twee grote populaties; één rond de hoogste gedeelte van Drunense Duinen/Hooge Heide (15 tot 22m NAP) ten noorden van de lijn Tilburg-Oisterwijk-'s-Hertogenbosch en één populatie ten zuiden van die lijn in een aaneengesloten

gebied in de Oisterwijkse Bossen en Vennen en de aangrenzende Kampina. Ten westen en ten oosten van De Drunense Duinen liggen de gebieden tot meer dan 10m lager en dat zou een reden zijn waarom deze gebieden worden gemedend. In het verleden waren dit voor een deel vochtige heiden en bossen die in de winter een moerassig karakter droegen. Geen geschikt habitat voor kakkerlakken.

Toch kan de hoogte niet de enige reden zijn voor de afwezigheid van de boskakerlak, omdat de qua oppervlakte de twee keer zo grote populatie van de Oisterwijkse B/V en de Kampina een aanzienlijk lager gelegen gebied bewoont (9-12m NAP). Landelijk is de 10m NAP-grens een belangrijke graadmeter voor het voorkomen van kakkerlakken; beneden deze grens zijn er maar weinig omvangrijke populaties bekend. Kolonisatie van voormalige, moerassige gebieden is ook elders zelden geconstateerd; bijvoorbeeld in het oosten van Noord-Brabant worden kakkerlakken niet of zelden aangetroffen in de kerngebieden van de Peel, die nu meer dan 100 jaar sterk ontwaterd zijn door vervening (= ontvening).

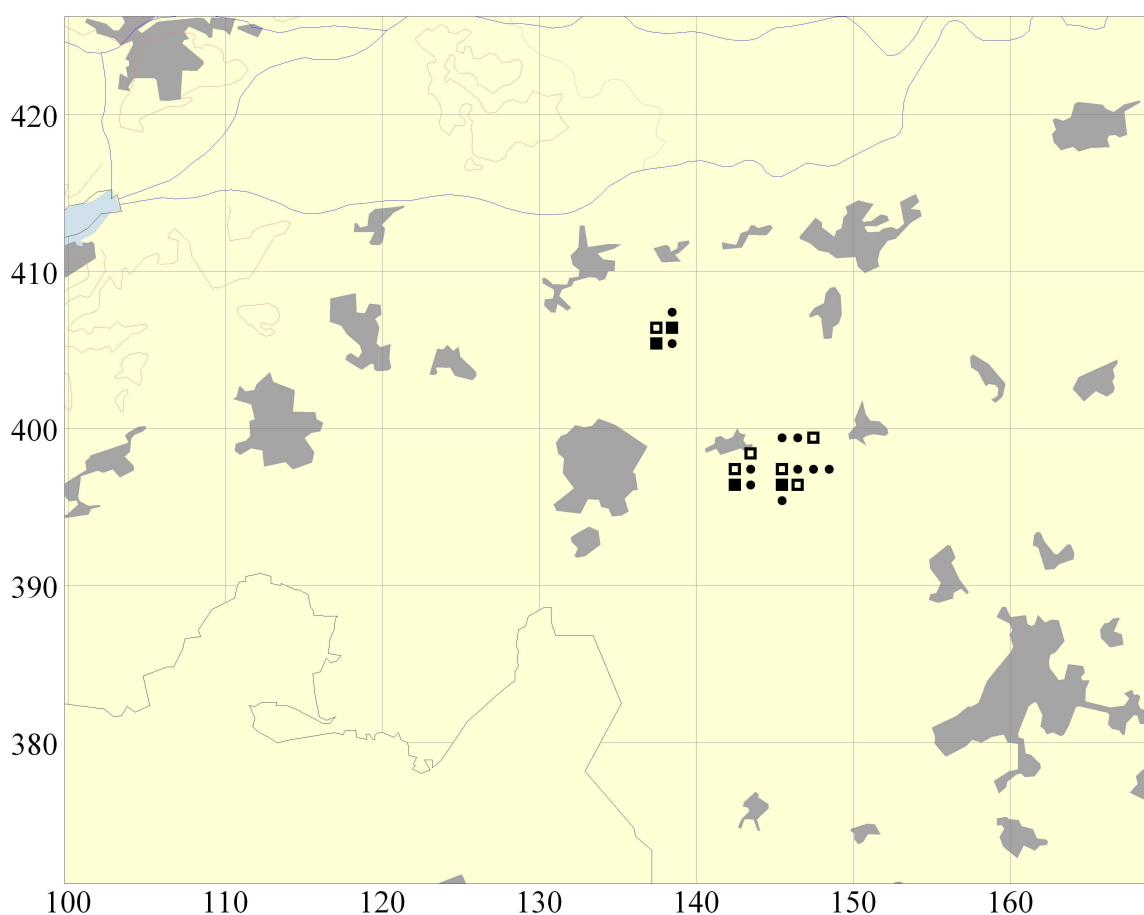

Fig. 1. Vindplaatsen van de boskakerlak *Ectobius sylvestris* in noordmidden Noord-Brabant: dichte stippen = nieuwe kilometerhokken in 2009; open vierkanten = vindplaatsen 1983-2006; dichte vierkanten = gevonden in beide perioden.

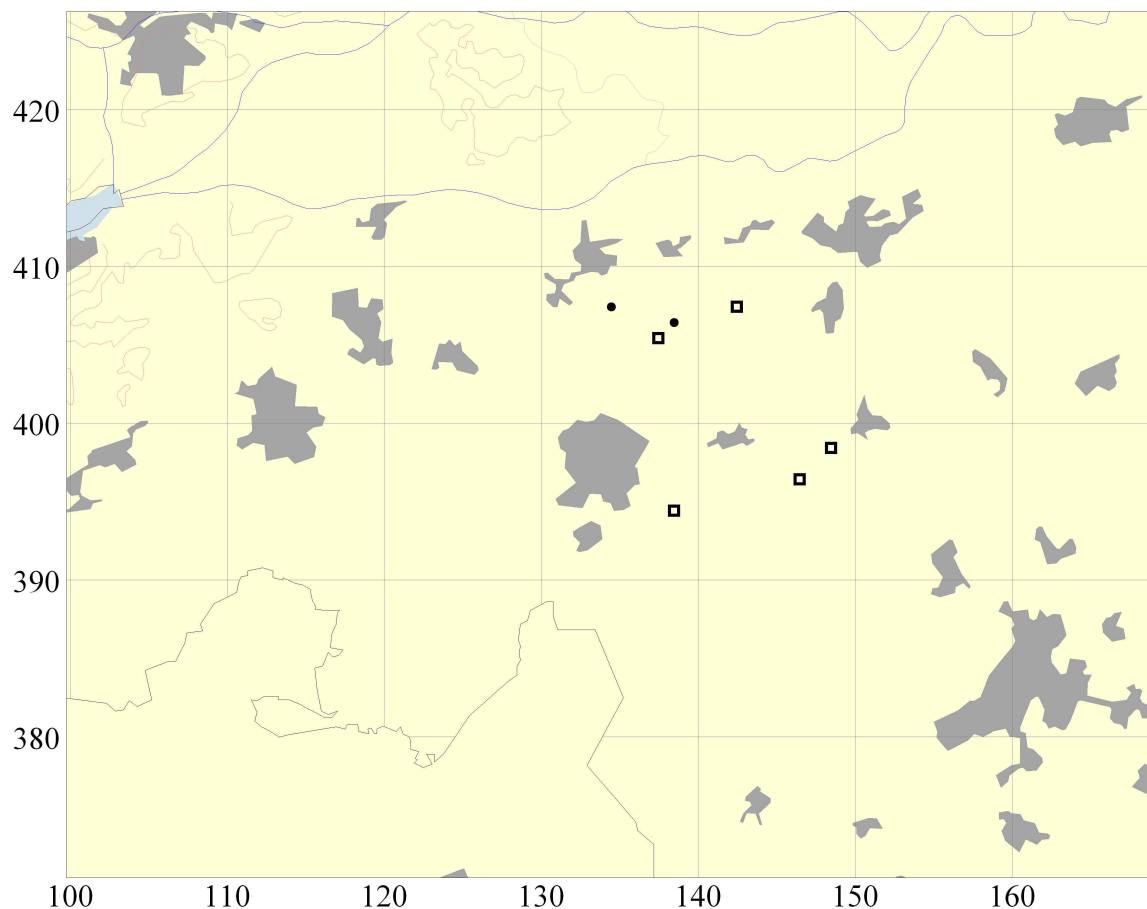

Fig. 2. Vindplaatsen van de heidekakerlak *Capraiellus panzeri* in noordmidden Noord-Brabant: dichte stippen = nieuwe kilometerhokken in 2009; open vierkanten = vindplaatsen 1957-1992.

Doorlaatbaarheid van water in de bodem speelt naast de actuele hoogte een belangrijke rol bij het voorkomen van kakkerlakken. De conclusie is dan ook dat kakkerlakken zeer conservatief en kieskeurig zijn bij de verovering van nieuwe potentiële woongebieden en daarbij het halen van natte voeten ten zeerste vermijden. Door deze gevoeligheid dienen alle soorten te worden beschouwd als kenmerkende gids-elementen voor de rijkdom aan biodiversiteit in de (restanten van de) 'European sand belt'. Blijkens een Ecological Niche Model, een model dat de verspreiding van een organisme voorspelt binnen een gebied met behulp van een gedefinieerd grid, zou de heidekakerlak landelijk het minst gevoelig zijn voor hoogte (Ciliberti et al., 2009). Echter de twee toegevoegde, nieuwe vindplaatsen (fig. 2) behoren juist tot de allerhoogste locaties: Roestelberg en Hooge Heide (de respectievelijke noordelijke en oostelijke fronten van de stuifkern van de Drunense Duinen met hoogtes van ca. 25m en 20m NAP). Zoals eerder aangegeven is de heidekakerlak een bewoner van beschutte habitats in open, dynamische zandgronden. De ervaring leert dat deze verborgen levende soort in de nazomer steeds lastiger is te verzamelen door middel

van klopmonsters. De heidekakkerlak is landelijk vooral in aantal vastgesteld in potvallen.

Ook in deze inventarisatieronde zijn de twee andere inheemse kakkerlakken niet gevonden.

- De bleke kakkerlak is landelijk bekend als duinbewoner, zowel van de ruige en dynamische kustduinen als de inmiddels morfogenetisch zeer rustige, binnenlandse (rivier)duinen. In Noord-Brabant zijn dit de Kempische zanden: binnenlandse duingebieden, die naar alle waarschijnlijkheid zijn ontstaan tijdens de wordingsperiode van de Maasduinen als stuifgebieden uit vloedvlaktes en/of afwatervlaktes van beken in en ten westen van de puinwaaier van de Maas aan het einde van de laatste ijstijd (Weichselien, tussen 11.000 en ca. 10.000 jaar voor heden). De in de inleiding genoemde gebieden zijn niet Kempisch, dus ontbreekt hij in middennoord Noord-Brabant.

- De noordse kakkerlak komt voor in allerlei typen zandgebieden, van kalkarm tot kalkrijk, en in alle provincies met natuurlijke zandgronden, behalve in Zeeland. In het binnenland wordt hij op de oude, Pleistocene zandgronden vaak samen gevonden met de boskakkerlak, maar op de laat-Pleistocene en Holocene zandgronden (duinachtige gebieden) komt hij vaak alleen voor, ook gescheiden van de bleke kakkerlak. Door gebrek aan kennis van specifieke factoren die bepalend kunnen zijn voor de habitatvoorkeur van de noordse kakkerlak is het voorkomen lastig te voorspellen.

Literatuur

- Ciliberti, P., H. de Jong, M.A. Schouten, P.A. Verweij & W.R.B. Heitmans, 2009. Ecological niche models for four native cockroach species (Blattaria: Blattellidae: Ectobiinae) in the Netherlands. *Contributions to Zoology*, 78 (4) 149-156.
- Heitmans, W.R.B., 2000. Kakkerlakkeninventarisatie in Westelbeers (Noord-Brabant). (KNNV-LIW kamp, 27-29 augustus 1999). *Veelpoot* 11(1), 6-10.
- Heitmans, W.R.B. & P. Boer, 2005. Hollandse kakkerlakken. *Tussen Duin & Dijk*: 4 (2): 16-19.
- Heitmans, W.R.B., 2009. Vertaling en bewerking voor de Benelux: Bellman, H., *Tirion Insectengids*. 1-451. Herziene 3^e druk, Tirion Baarn.
- Kruseman, G., 1979. De kakkerlakken en bidsprinkhanen (Dictyoptera) uit de landen van de Benelux. *Wet. Med. K.N.N.V.* nr. 133: 1-28.

Window shopping

Louis Boumans

Afgelopen jaar kreeg ik voor het eerst in mijn leven last van een tennisarm. Eerst negeerde ik de pijn in mijn elleboog, totdat zelfs het optillen van een pak melk zeer deed. Dan toch maar naar de fysiotherapeut, die de diagnose stelde en me aanried m'n rechter arm voorlopig te ontlasten. Dat helpt inderdaad, maar bij het hanteren van het insectennet merk ik toch dat het probleem terugkomt.

Zo kwam het goed uit dat ik me voor motmugjes (Psychodidae) was gaan interesseren. Deze meestal zeer kleine en tere beestjes zijn namelijk het makkelijkste te verzamelen met een zuigfles, tenminste de soorten die op licht afkomen. Aanleiding voor deze nieuwe belangstelling vormden de beestjes die op mijn werkplek in groten getale uit de airconditioning tevoorschijn kwamen. Ze bleken overal voor te komen, maar de Nederlandse motmuggenfauna is nog slecht bekend zodat diverse gewone soorten op onze soortenlijst ontbreken (Boumans 2009; Boumans 2009; Boumans, Zimmer et al. 2009).

Afgelopen zomer en herfst heb ik regelmatig 's avonds in de buurt van mijn huis Psychodidae verzameld op licht. Voor het apparaat dat ik daarvoor gebruikte nam ik een kunststof kurk met een korte en lange buis, die op Vermandels webwinkel (www.vermandel.com) voor € 5,95 wordt aangeboden onder de naam 'verzamelzuigexhauster'. (Voor dat bedrag ging ik niet zelf knutselen.) Deze kurk past – na bijschuren – op kleine kunststof potjes die eveneens door Vermandel worden aangeboden. Maar vliegende insecten ontsnappen daaruit natuurlijk onmiddellijk zodra je de kurk eraf haalt. Bovendien kunnen de beestjes beschadigen wanneer ze met kracht tegen de bodem van zo'n ondiep potje gezogen worden.

De kurk past echter – eveneens na bijschuren – ook goed op de limonadeflesjes van de ‘sportdrink’ AA Drink (www.aa-drink.com). Deze zijn veel dieper en de hals maakt dat je een hoop vliegende beestjes kan verzamelen en dan rustig de kurk vervangen door de bijbehorende schroefdop. Zolang ze leven beschadigen de mugjes in de fles niet. Thuisgekomen kun je dan een in ethylacetaat gedrenkt propje in de fles doen om de beestjes te doden.

Zelf vind ik de zoete AA limonade niet lekker, maar dat is geen probleem. United Soft Drinks uit Utrecht heeft met gewiekste reclamecampagnes onze obese schooljeugd ervan weten te overtuigen dat ook zij topprestaties leveren en dagelijks een shot ‘high energy’ limonade nodig hebben. Sindsdien zijn de lege flesjes en hun kleurige oranje dopjes overal in de openbare ruimte te vinden.

Gewapend met zuigbuis en genummerde lege AA flessen heb ik zo een aantal avonden verlichte oppervlakken bemonsterd. Lichtbakken zoals van bushokjes geven in de stedelijke omgeving te weinig licht om veel dieren aan te trekken. Ook de ruiten van mijn eigen woonkamer stralen te weinig licht uit. Het beste zijn ouderwetse etalageruiten met felle TL-balken.

Wanneer je in het donker als volwassen man een kwartier lang met een geheimzinnig apparaat in je hand gebiologeerd naar een etalageruit zit te turen, vertoon je afwijkend gedrag en ben je dus verdacht. Voor je het weet moet je aan een sportschooltype van de beveiligingsdienst gaan uitleggen wat je aan het doen bent, en waarom. Vooral op de waarom-vraag is het moeilijk een voor iedereen bevredigend antwoord te vinden. (Je kan ook zeggen dat je nu eenmaal het recht hebt te staan waar je wil, maar dit soort opmerkingen nemen een negatieve sfeer niet weg.)

Het is daarom beter van te voren met de winkelier te overleggen. Ook kun je je beperken tot de etalages van makelaars. Daar kun je onverdacht doen alsof je een nerd bent die zich de specificaties van alle geadverteerde woonhuizen en bedrijfsruimtes wil inprenten.

Zulke kant-en-klare verlichte oppervlakken kunnen een mooi alternatief zijn voor een eigen vlinderlamp met laken: je hoeft zelf niks op te zetten en kan op één avond diverse plekken in de bebouwde omgeving bemonsteren. Door het anderssoortige licht komen op etalageruiten en lichtbakken niet zo veel nachtvlinders, maar ik vond wel veel gaasvliegen en ook regelmatig de zuidelijke boomsprinkhaan. Daarnaast vele soorten meest kleine muggen: naast motmuggen ook veel rouwmuggen (Sciaridae), knutten (Ceratopogonidae) en galmuggen (Cecidomyiidae). Zulke tere beestjes zijn op deze manier makkelijk te verzamelen. Een pokkenwerk om dat kleine spul te determineren, maar wie daar tijd voor heeft, en een microscoop, kan veel nieuws ontdekken.

- Boumans, L. (2009). "De 'wc-motmug' *Clogmia albipunctata* (Diptera, Psychodidae), een opvallend maar onopgemerkt element van onze fauna." *Nederlandse Faunistische Mededelingen* **30**: 1-10.
- Boumans, L. (2009). "*Psychoda surcoufi*, een motmug van compost, nieuw voor Nederland (Diptera: Psychodidae)." *Nederlandse Faunistische Mededelingen* **31**: 11-16.
- Boumans, L., J.-Y. Zimmer, et al. (2009). "The first Belgian records of the 'bathroom fly' *Clogmia albipunctata* (Diptera, Psychodidae), a conspicuous element of the fauna that went unnoticed." *Phegea* **37**(4): 153-160.

Doelen LIW

De Landelijke Insecten Werkgroep (LIW) van de Koninklijke Natuurhistorische Vereniging stel zich de volgende doelen:

1. Het bevorderen van de studie van insecten en andere geleedpotigen. Deze studie omvat onder andere:
 - a. Determinatie van dieren
 - b. Biotooponderzoek
 - c. Gedragsstudie
 - d. Beheersmaatregelen tot behoud van biodiversiteit
2. Het uitwisselen van activiteiten op lokaal en regionaal gebied.
3. Het organiseren van bijeenkomsten, weekeinden en eventueel kampen
4. Het bevorderen dat specialisten niet-specialisten helpen en begeleiden in hun studie.

Lidmaatschap

Lidmaatschap van de LIW staat open voor alle KNNV-leden die geïnteresseerd zijn in het doen en laten van geleedpotigen. De contributie bedraagt € 7,- per jaar, over te maken op girorekening 8775970 ten name van J.M. Ouwendijk in Hoogvliet.

Inhoud

Beste lezers 3

Van de secretaris 4

Van de penningmeester 5

Voorjaarkamp vrijdag 7 t/m zondag 9 mei 2010 te Netersel 8

Zomerkamp vrijdag 20 t/m zondag 22 augustus 2010 te Netersel 10

Wespen en Bijen Loonse en Drunense Duinen zomer 2009 11

Libellenwaarnemingen zomerkamp 2009 12

Waarnemingen diptera rond Berkel-Enschot zomer 2009 13

Kakkerlakken van noord-midden Noord-Brabant 15

Window shopping 20

Doelen LIW 23